

TOPLUMSAL GEÇİŞ TÖRENLERİNİN TEKNO-KÜLTÜREL BAĞLAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ruhi ERSOY*

Öz: Bir disiplin olarak halk bilimi, Batı'da ortaya çıktığı günden bu yana kendini sürekli güncellemiştir. Bugün de aynı şekilde halk bilimi, yeni çevre ve şartlar içerisinde kültürün aldığı yeni formları da dikkate alarak parametrelerini genişletir. 19. yüzyılda belirli bir sosyal kesimin, belirli kültürel yaşantılarını konu alan ve dar bir perspektife sahip olan halk bilimi, sosyal, ekonomik, kültürel değişimlere paralel olarak çalışma alanını ve yöntemlerini geliştirir. Sanayileşme ile birlikte kentleşme ve bir adım sonra da medyanın kültür hayatına yaptığı etkiler, halk biliminin temel kavramlarını, örneğin alan kavramını, değiştirdi. Erken dönem insanının, üzerinde yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu cemiyetle kurduğu ilişkiler bütünü, kültür denilen geniş alanı şekillendirdi. Bu ilişkiler bütünü içerisinde toplumsal bir varlık olan insan, kendine anlam ve meşruiyet bulur. İnsanın kültürel bir varlık olarak kendini yaşama alanları, 20. yüzyıl öncesi yaygın olarak fiziksel mekân ve sosyal çevre gerçekliği zeminiydi. 20. yüzyıl sonrasında ise medyanın yazıyla başlayan, radyo, sinema, televizyon ve internetle devam eden baş döndürücü ve kompleks gelişimi, tekno-kültürel dünya denilen, kültürün mekân ve çevre boyutlarını çeşitlendiren bir yapı ortaya çıkardı. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden toplumsal geçiş törenleri, görsel ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, doğal icra ortamlarının yanı sıra yeni bir görünür boyut kazandı. Bu yeni iletişim ortamları, geçiş törenleri bağlamında halk kültürü unsurlarının mekân, iletişim gibi olanaklarını değiştirdi. Bu makalede geçiş törenleri, kültürün yeni icra ortamları olarak medya ve internet ve halk biliminin bir disiplin olarak konuya bakışı tartışılacaktır.

Anabtar kelimeler: halk bilimi, ritüel, yeni gelenek, medya, aktarım.

An Evaluation of the Techno-Cultural Context of Social Transition Ceremonies

Abstract: Folklore as a discipline has constantly updated itself since its emergence in the West. Today, in the same way, folklore expands its parameters by taking into account new forms of culture within new environment and conditions. The discipline of folklore having a narrow perspective focusing on cultural experiences of a specific social group in the 19th century has developed its study field and methods in parallel with social, economic and cultural changes. With growing industrialization and urbanization along with the effects of the media on cultural life the basic concepts of folklore such as the concept of space have changed. The geography people lived on and their social network shaped their culture. Humanbeings, as social beings, find meaning and legitimacy within these relations. Before the 20th Century, the spaces they perform themselves were physical and social environment. Afterwards, the dazzling and complex development of the media, which began with publications and continued with radio, cinema, television and internet created a structure that can be called a techno-cultural world, which changed the dimensions of culture. Social ceremonies in these transition periods, the subject of this study, gained a new visible dimension, so did the social environments with the expansion of visual and social media. These new communication environments, in the context of ceremonies has changed the elements of folk culture such as space and communication. In this article, such ceremonies under the effects of the

* Doç.Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara / TÜRKİYE. E-posta: ersoyruhi@yahoo.com ORCID No: 0000-0001-5622-6509

media and the internet as the new environments of culture through the lens of folklore as a discipline will be discussed.

Keywords: *folklore, ritual, new tradition, media, transference*

Modern dünyanın karakteristik özelliklerinden birinin de anlamlı erginleme ritüellerinden yoksunluğu olduğu söylenir (Eliade 1994: ix).

Kültür, toplum ve entelektüel arasındaki karşılıklı ilişki sürekli kendini yenileyen bir yapıdır. Zaman, mekân ve ideolojilere bağlı olarak değişen bu ilişki, sıklıkla bilim dünyasının kavram, tanım ve alışkanlıklarının sınırlarını zorlar; kimi zaman da yeniden yapılandırılmaları gerektiğinin altını çizer. Bu durum pek çok disiplini etkisi altına almıştır. İnsanlığın ürettiği yaşam kültürü ve bunun insan üzerindeki dönüştürücü etkisiyle ilgilenen halk bilimi araştırmaları da çağımızda yaşanan hızlı kültürel değişimden etkilenir. Bu değişimle birlikte medya, internet ortamları, geleneğin aktarıldığı ve kültürün üretildiği yeni bağlamlar olarak görülür ve halk bilimcilerin tartıştığı konular arasında yerini alır. Ancak uygulama ortamlarında tespit edilen bağlamsal değişiklikler halk bilim merkezli olmaktan çok diğer disiplinlerin gözünden çözümlenmiş ve halk bilimi kuramcıları tarafından yeterince tartışılmamıştır. Dolayısıyla halk bilimcilerin disiplinin dinamiklerinden daha fazla güç alarak yeni bağlamlara eleştirel yaklaşımlar getirmeleri ve derinlemesine çalışmaları önemlidir. 19. yüzyıldan günümüze halkın bilgisini araya halk biliminin kuramsal yaklaşımlarındaki dönüşümler, halk bilgisinin, halk âdetlerinin, halk törenlerinin de sınırlarını, yapısını ve işlevini genişletmiş; bağlamını farklı mecralara taşımıştır. Dolayısıyla halk bilgisini arayan halk bilimci, bu yeni tanım ve algılamalara paralel olarak yeni bilgi birikimlerine ve yeni donanımlara sahip olmak durumunda kalmıştır. Zira malzemenin bulunduğu “alan”, bu alandan yapılan “derleme” ve derlenen malzemeyi “inceleme” yöntemleri değişmiş, yeni boyutlar kazanmıştır (Ersoy 2012: 5-13).

Halk biliminin geçirdiği teori ve uygulamaya yönelik değişimler dünya tarihindeki savaş, ekonomik ve toplumsal dönüşümler gibi önemli kırılma noktalarına koşut olarak takip edilebilir. Halk kültürünün üretim ve aktarım alanları bu değişikliklere göre biçimlenmiştir. Örneğin yirminci yüzyılın sonlarında halk kavramını yeniden sorgulayarak geniş bir halk tanımı sunan Dundes, halk terimini, “ halk en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün -ortak bir meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır.” (Dundes 2003: 10) şeklinde tanımlar. Dundes’in halkı tanımlarken gösterdiği esneklik halk bilim çalışmalarının bağlamına da yansır. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca köy ve köylüde aranan halk ve halkın bilgisi artık kent ortamında aranır olmuştur. Çağdaş kent kurgusuyla birlikte halk bilimcilerin araştırma alanları değişirken bir yandan da televizyon-medya aracılığıyla hızlı ve renkli bir biçimde pek çok kültür üretim ortamına girmeyi başarmıştır. Ardından yaşanan medya ve internet devrimi ile birlikte ise halk bilimciler ‘net-lore’ (bkz. Blank 2009) ve ‘netnografi’ (bkz. Varnalı 2003) kavramlarını tartışmaya başlar. Yaşanan bu devrim halkın gündelik yaşamını köklü bir biçimde değiştirmiş sanal evlilik siteleri, kadınların dertleşip birbirlerinden fikir alışverişinde buldukları kadın kulüp ve blogları, facebook, twitter, instegram gibi sosyal medya ortamlarındaki beğeni alma sayıları gibi pek çok boyutu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu yeni bağlamlar halkın gündelik yaşamını örgütlemeye ve kendine özgü değerler bütünü önermekte oldukça etkinleşmiştir. Bu yeni teknoloji kültürel dünyada kendisine yeni habitatlar yaratan halk kültürünün formları, “teknoloji geliştikçe bir kültürel reaksiyon odağı olarak folklorun da her defasında zamanın

ruhuna uyumlanarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir.” (Gülüm 2018: 128) Bu nedenle halk bilimcilerin kent, medya ve internet ortamlarındaki kültürel üretim, aktarım ve dönüşümleri irdelemeleri kaçınılmaz bir neticedir. Bu bakış açısından hareketle makalede, halk biliminin yeni bağlamlarında geleneksel toplumlarda gerçek ve derin bir dönüşüm aracı olan geçiş törenleri ve ritüellerin hangi biçimlerde gerçekleştiği ve bunların bireyin modern zamanlardaki dönüşümüne etkileri sorgulanacaktır. Bunu yaparken görsel ve sosyal medya ortamlarında görülen erginleme modellerinin nasıl kurgulandıkları, sunuldukları ve tüketildikleri üzerinden örnekler verilerek halk bilimsel bir bakış açısıyla çözümlenecektir. Ergin ve topluluk içinde sorumlu bir birey olarak kabul edilmiş bir kadın ve bir erkek olma yolculuğunda medya ve internetin sunduğu ritüellerin birey üzerindeki etkileri tartışılmalıdır. Bu nedenle sözü edilen bağlamlarda bu ritüellerin üretim ve tüketim biçimlerinin gerçek bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı aksi halde bireyi eşik aşamasında sıkıştırıp sıkıştırmadığının sorgulanması gerekir.

Çağımızda değişen yaşam alışkanlıklarımıza koşut olarak kimi geçiş aşamalarımızın biçim değiştirdiğini gözlemek mümkündür. Baudrillard, *Tirlipot oyunu* üzerinden yaptığı çözümlemede radyo yayınlarındaki bu oyunun dinsel ayin ya da ilkel toplumdaki kurban etme gibi bir tören olduğunu ancak, ritüellerin artık kan ve etle, şarap ve ekmekle ya da simgesel bir araçla değil iletişim araçlarıyla teknik bir biçimde gerçekleştiğini vurgular (Baudrillard 2010: 127). Baudrillard bu tespitiyle bizleri çağımızda topluluk için kadim geçmişi olan simgelerden yoksunluğun yarattığı derin boşlukla yüzleştirir. Bu boşluk geleneksel toplumlarda mit, ritüel ve gelenekle doldurulması mümkün bir boşluktur. Ursula Le Guin ise ‘gerçek mit bilince yükseldiğinde her zaman ‘hayatını değiştirmelisin’ mesajı verir’ (Le Guin 2002: 88) derken bu boşluğun dolmasına dair kadim kültürlerdeki çözümü işaret eder. Günümüzde yaşanan bu boşluk ise bireyin gerçekten toplumun bir parçası olmasında yeri olan arketiplerin çağdaş biçimlerini yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılar. Çünkü bu boşluk şimdiye kadar geçiş ritüellerinin olarak bildiğimiz doğum, evlilik ve ölüm gibi evrelerin söz konusu yeni bağlamlardaki işlev ve yansıma biçimlerini de yeniden yapılandırır. Çağdaş dünyada bireyin geçiş aşamaları medya ve internet ortamlarında farklı biçimlere dönüşmüştür.

Çağdaş geçiş evrelerinin hala doğum evlilik ve ölümlerle sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı ya da bu evrelerin yeni bağlamlardaki gerçeklik ve mekânsallık boyutlarının sorgulanması ise konunun bir diğer boyutudur. Örneğin Dede Korkut Kitabı’nda Dirse Han Oğlu Boğaç Han adlı hikâyede “...Hanlar hanı Bayındır han yılda bir kere ziyafet verir, Oğuz beylerini toplardı... Bir yere ak otağ bir yere kızıl otağ bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Teâla beddua etmiş biz de ederiz böyle bilinsin demişti ” (Ergin 2004: 78) ifadesi yer alır. Bu sözler çocuk doğurmanın bireyin topluluğun bir parçası olduğunun kabul edilmesi için önemli bir eşik olduğunun altını çizmektedir. Oysa oğlu olanın ak çadıra kızı olanın kızıl çadıra oğlu kızı olmayanın da kara çadıra alındığı zamanlar günümüzde oldukça geride kalmış gibidir. Çağdaş kentte bir anne için çocuksuz olmak değil bir kargışlanma nedeni, adeta kariyer yaşamında bir avantaj olarak görülmeye başlanmıştır. Metinde bir erkeği itibarlı bir bey konumuna yükselten çocuk sahibi olma hali ise günümüz metro-seksüel erkeği için çok da önemli bir itibar alanı olmayabilir. Benzer çözümlenmeler doğum, düğün, ölüm törenleri için de verilebilir. İnternet ortamında gerçekleştirilen sanal mezar ziyaretlerinden, akraba düğünlerine uzaktan katılımı sağlayan düğün tv’ler için de yapılabilir. Geleneksel ritüellerin görsel ve sosyal

medya üzerinden gerçekleşmesi bu ritüellerin sembolik olarak sürdürülmesine karşın geleneksel toplumlardaki kadar güçlü bir dönüştürücülüğe sahip olamadıklarını da söylemek mümkündür.

Öte yandan özellikle dijital çağla birlikte görsel medyanın ve sosyal medyanın folklorun habitat alanlarına eklenmesinden sonra, folklorun mekânsallığını ve söz konusu mecralardaki gerçekliği de tartışılmaya başlanmıştır.

Dijital medyanın halk kültürü içerikleri ve geleneklerinin yeniden üretimi, icrası ve temsili açısından uygun bir mecra olmadığını savunan kesimlerin temel yanılması ise folklorik bilgiyi sadece sözel medya (sözel ve bedensel kodlar) ile özdeşleştiren sınırlandırıcı bir ön kabule sahip olmalarıdır. Oysa kültür, temelde ilgili topluluğun üyelerinin zihin ve bedenlerine kodlanmış müşterek yaşam bilgisi olarak tanımlandığında bu yapış-ediş bilgisinin gayriresmî boyutunu oluşturan folklorun dışsallaştırılmasında sözlü medyanın imkanlar içerisinde sadece bir imkan olarak belirdiği, bu türden kolektif zihin içeriklerinin farklı medya biçimleri vasıtasıyla ve farklı formatlarda somutlaştırılmasının önünde en azından teorik anlamda herhangi bir engelin bulunmadığı ve bu türden somutlaştırmaların nitelik olarak sözlü dışavurumlardan daha az otantik ve buna bağlı olarak daha az değerli olmadığı sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla folklorun dışavurumu ve temsilinde işe koşulan teknolojik araç ve ortamların sadece birer şekillendirme kabından ibaret olduğu ileri sürülebilir.” (Gülüm, 2018: 128-129). Bu şekillenmeler, söz konusu folklore ürünlerinin şifreleri de taşır.

Dolayısıyla medyadaki temsiller bu kodların hatırlanması, güncelliğini korunması, aidiyet duygusunun pekiştirilmesi noktasında önemli işlevlere sahiptir. Geçiş törenleri bu şifrelerin muhafaza edildiği alanlardan birisidir.

Erginleme bireyin ve topluluğun derin dönüşümünü gerektiren sancılı, sınavlarla dolu zorlu bir süreç olarak değerlendirilir. Mircea Eliade, felsefi anlamda erginlemenin varoluş durumundaki temel değişikliğe denk olduğunu söyler. Erginleme sırasında birey erginleme öncesinde sahip olduğu kendinden tamamen farklı bir şeye dönüşür; erginlenmiş birey artık tamamen başka bir şeydir. Eliade ilkel kabilelerde erginlemenin yeniyetme bireyi topluluğun kültürel ve manevi alanına kabul edileceği değerlerle tanıştırdığını söyler. Birey erginlendikten sonra artık topluluğun sorumlu bir bireyine dönüşür (Eliade 1994: x). Geleneksel toplumlarda erginleme bireyin yaşam boyu hazırlandığı bir süreç olarak nitelendirilebilir. Birey kendini kabul topluluğa kabul ettirmek ve yetişkin olabilmek için Eliade'nin de belirttiği gibi kutsal bilgiye erişebilme yolunda birey, uzun bir hazırlık döneminden geçerdi (Eliade 1994: x). Söz konusu hazırlık dönemi bireyi erginleme ritüeli için güçlendirirken aynı zamanda kendi topluluğuna ait tüm kutsal geçmişinin de bir parçası yapardı (Eliade 1994: xv). Geçiş ritüelleri konusunda uzman bir başka araştırmacı Arnold van Gennep ise 'geçiş ayinlerini her bir yer, durum, toplumsal konum ve yaş değişikliğine eşlik eden ayinler' olarak görür. Gennep'e göre bu süreç üç aşamalıdır. 1. Geçiş ayinindeki kişi ya da grubun eski durum ya da konumundan kopması yani **ayrılık**. 2. Kişi ya da grubun önceki durum ya da konumdan ayrılıp kendisiyle henüz bütünleşmediği ara evre, bir çeşit araf yani **eşik (liminal)**. 3. Birey ya da grubun yeni durum ya da konumuna erişmesi ve bunun toplumsal olarak onaylanması yani **bütünleşme** (Gennep 1992: 23). Gennep'in sözünü ettiği üç aşamadan ikinci aşama yani eşik aşaması kültür üretim ve aktarım süreçlerinin yeni bağlamlarında özellikle önemszenmesi gereken bir evre olarak karşımıza çıkar. Bireyin eşik halinde yani arafta kalması sıkışmışlığı ve gerçekte asla toplumun bir parçası olamama halini pekiştirebilir. Özellikle medya ve internet ortamlarında bireyin ayrılması için gereken çağrı ajite bir biçimde yapılırken bireyin eşiği aşması için gerçekleştirilmesi gereken sınav ve sorumluluklar atlanır. Örneğin

kentte doğup büyüyen genç bir bireyi ele almak mümkün. Doğumundan itibaren kendisine sınavlarda başarılı olması, arkadaşları arasında en iyisi olması gerektiği iyi bir iş bulması gerektiği telkin edilerek aile içindeki 'huzur ve güven' ortamından ayrılması için gereken çağrılar yapılır. Bu birey içindeki savaşıçı arketipinden de güç alarak rakiplerini alt etmek için çaba harcar. Ya da artık modern spor salonlarında düzenlenen kazanmaya odaklanmış spor karşılaşmaları, geleneksel toplumlarda kaybetmeyi de öğreten takım oyunlarının önüne geçer. Öte yandan medya bu bireye kendi iktidar alanını meşrulaştırabileceği sonsuz seçenek sunar. 'Kız anadan öğrenir sofrayı düzmeyi oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi' diyen geleneksel toplumun kodları medya aracılığıyla tersyüz edilir. Çünkü kadınlar artık gündüz kuşağı programları aracılığıyla yemek yapmayı, sofrayı kurmayı öğrenerek kendi kimliklerini inşa eder. Bireyi eşik aşamasında bırakıp topluluğun gerçek ve sorumlu bir bireyine dönüştürmeyen yapılardan biri de televizyonda gerçekleşen yarışma programlarıdır. 'Survivor', 'Bu tarz benim', 'Yetenek Sizsiniz' gibi televizyon programları özellikle katılımcılarını eşik aşamasında bırakan programlar olarak nitelenebilir. Bu yarışmalara katılan bireyler And Warhol'un dünyaca ünlü 'bir gün herkes 15 dakikalığına ünlü olacak' sözünü doğrularcasına televizyon ekranlarında görünmeyi başarmışlardır. İlk bakışta bu bir toplum tarafından onanma hali olarak algılanabilir. Ne var ki bu başarı geleneksel toplumlarda topluluğa katılmak için gerçekleştirilen sınavların sonucunda elde edilen bir başarı gibi kalıcı olmamaktadır. Bu bireylerin başarıya ulaşmış gibi göründükleri ancak gerçekte onları sürekli bir eşik aşamasında bırakan yarım kalmış bir erginleme sürecidir. Dolayısıyla ünlü de olsa bu bireylerin hiçbir zaman erginlenemedikleri aksine hep ergen bir aşamada kaldıkları söylenebilir.

Halk kültürünün bağlamsal göçü irdelendikçe folklorun işlevsel alanlarındaki dönüşümü de gözlemek mümkün olur. Örneğin William Bascom, folklorun kültürün istikrarını sürdürmesi için önemli bir mekanizma olduğunu söyler. Bascom'a göre folklor genellikle gelenekleri ve ahlaki standartları telkin etmek, yetişkin olduğunda, uygun davrandığında övgüyle ödüllendirmek, yoldan çıktığında küçümseme ya da eleştiriyi cezalandırmak, kurumlar ya da adetler sorgulandığında ya da onlarla mücadele edildiğinde akılcılığı sağlamak, onlara oldukları gibi yetinmeyi önermek ve günlük yaşamın zorluklarından eşitsizliklerinden ve adaletsizliklerinden telafi edici bir kaçış sağlamak için kullanılır (Bascom 2010: 83). Bascom'un sözünü ettiği bu işlevlerin büyük bir kısmı bireyin topluluğun sorumlu ve geçerli bir üyesi olarak sayılabilmesi için gereken erginleme biçimleriyle sağlamlaştırılır. Bu bağlamda medya ve internet dünyasında geçiş aşamaları dönüştükçe işlevlerin ve bağlamlarının da dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Örneğin kırsalda geleneksel bir tarım kültüründe bir erkeğin yetişkin olduğunun önemli göstergelerinden biri avlanmak, evlenmek ve soyunu devam ettirmektir. Erkek bu davranışları atalarından gördüğü gibi başarıyla devam ettirdiğinde övgüyle ödüllendirilirken topluluğun huzurunu kaçıran bir davranış sergilediğinde topluluktan tecrit edilebilirdi. Bu bağlamda folklor birbiriyle sıkı gündelik ilişkiler içerisinde olan topluluktaki bir bireyin davranışlarını kontrol eden güçlü işlevi, kent ortamında ister istemez biçim değiştirmek durumunda kalmıştır. Kent ortamında insanlar arasında zayıflayan geleneksel ilişki ağları bireyin topluluk tarafından sıkı bir biçimde kontrolünü de engellemektedir. Bunun yerine birey iş yerinde sıkı bir denetim altındadır. İş arkadaşları ve iş dışı sosyal çevresi tarafından, sosyal medya üzerinden sıkı bir denetimden geçer. Yeni çevre yüz yüze bakılan çevrenin ötesinde, takip edilen, izlenen, dinlenen, gösterilen bir çevredir.

Baudrillard, çağımızın tüketim kültürünü sorgularken *yeniden çevirim* kavramını kullanır. Ona göre yeniden çevirim mesleki bilgi, toplumsal unvan, bireysel gelişim konusunda toplumumuzun niteliksel boyutlarından biridir. Baudrillard'a göre toplumun

bu boyutu herkes için, eğer dışarı atılmak, uzaklaştırılmak istemiyorsa, bilgisini genelde “kullanılabilir bilgi dağarı”nı çalışma piyasasına sunma zorunluluğu içerir. Baudrillard söz konusu yeniden çevrimin bilimsel olmak ve normalde her bireyin ‘dışarıda kalmamak’ için uyum göstermek zorunda olduğu sürekli bilgi gelişimi üzerine temellenmek ister. (Baudrillard 2010: 123). Bu bir anlamda geleneksel toplum çevrimi için de geçerli bir yaklaşımdır. Geleneksel toplumlarda da birey topluluğun bir parçasına dönüşebilmek için ya da dışarıda kalmamak için toplum tarafından kendisine sunulan belirli bir gelenek çemberini tamamlamak zorundadır. Örneğin gittiği mekânı sosyal paylaşım sitelerinde belirten birey bu çevrimini aldığı beğeni sayısına göre tanımlar. Ne kadar çok beğeni aldıysa toplum içinde o denli saygın bir bireye dönüşür.

Baudrillard modada da gerçek bir yeniden çevrim olduğunu iddia eder. Modada da herkes her şeyden ‘haberdar olmayı’ ve elbiseleri nesnelere ve otomobili konusunda yıldan yıla, aydan aya, mevsimden mevsime kendini yeniden çevrimlemeyi bilmelidir. Eğer bunu yapamazsa tüketim toplumunun gerçek bir vatandaşı olamaz. Ona göre bu durumda sürekli bir ilerlemenin olmadığı açıktır. Moda keyfi, hareketli ve çevrimseldir ve bireyin için niteliklerine hiçbir şey katmaz (Baudrillard 2010: 123). Baudrillard için modern kent dokusu içindeki doğa da bir yeniden çevrim alanıdır. Uçsuz bucaksız kent dokusuyla çevrili bir numuneliğe indirgenmiş, küçük bölgeler halinde ve yeşil alan, doğal park ya da ikinci konutlarla dekor biçiminde kapatılmış olarak hizmete sunulan bir kır biçimi altında doğanın ‘yeniden keşfi’ de aslında doğanın bir yeniden çevrimidir. Yani hiç de kültürel karşıtlığı içinde özgün, özgül bir varoluş değil; ama bir simülasyon modeli, dolaşıma sokulmuş doğa göstergelerinin bir tüketimi; kısaca yeniden çevrimlenmiş bir doğa. Düzenleme, yeşil alanların korunması, çevre düzenlemeleri olarak da adlandırılırsa söz konusu olan her zaman kendi öz varoluşunda ölüme mahkûm edilmiş bir doğanın yeniden çevrimidir. Bu sistemde doğa da, olay gibi, bilgi gibi güncellik ilkesiyle yönetilir. Moda gibi işlevsel olarak değişmek zorundadır. Ambiyans değerine sahiptir, bu nedenle de yenilenme çevrimine tabiidir. Bugün mesleki alanı kuşatan da aynı ilkedir; bilim, teknik, nitelik, ustalık değerleri bu alanı yeniden çevrime yani yükselme, statü ve kariyer profili zorlamalarına boyun eğdirir. (Baudrillard 2010: 123). Dolayısıyla bu yeni bağlamlardaki statüler birey için son derece önemli olmaya başlarken geleneksel elle üretim teknikleri gözden düşmektedir. Eskiden mesleğe ilk adım atmak dükkânın içini süpürmekle başlarken günümüzde gençler hayata en üst notadan başlamayı kendilerine hedef olarak seçmekte ve bir işte ustalaşmanın geleneksel döngülerini ötekileştirirler. Onlar için asıl önemli olan mesleklerinde ustalaşmanın bir önemi yoktur, önemli olan sosyal medyada onay alabilmek ve yeterince iyi görünebilmektir. Bu da ister istemez günümüz gençliğini kısa yoldan şöhret olup, para kazanarak toplumun saygın bireyleri arasına katılma yarışında ‘youtuber’ ya da ‘instagram fenomeni’ olmaya yönlendirir. Baudrillard yeniden çevrimin tıbbi eylemler için de geçerli olduğunu söyler. Günümüzde her sağlıklı insanın düzenli aralıklarla başvurduğu ‘check up’ın bedensel, kassal, psikolojik bir yeniden çevrim olduğunu belirtir. Baudrillard’a göre, erkekler için ‘President’ kadınlar için rejimler, güzellik bakımları ve herkes için ise tatil olgularının çağdaş yeniden çevrimlerdir. Bu durum yine sosyal medya fenomenleri üzerinden değerlendirilmeye müsaittir. Geleneksel erkek kültüründe güzel ve bakımlı görünmek bir ölçüt değilken görsel ve sosyal medya aracılığıyla sürekli olarak bakımlı, güzel ve çağdaş erkek rol modelleri teşvik edilmektedir. Aynı biçimde kadın üzerinde de buna benzer örgütlü bir algı operasyonu düzenlenmekte ve kadının geleneksel toplumun çevrimlerinin dışına itilmektedir. Medyanın algı oluşturmadaki rolleri konusunda bir diğer örnek de kendi kahraman algılarını yaratmasıdır. Evrim Ölçer, günümüzdeki kahraman algısının kahramanlarının

çoğunun uzak geçmişte üretildiklerine yönelik olduğunu söyler. Ona göre bu durum popüler kültürün ürettiği kahraman tiplerinin gözden kaçmasına kimi zaman da alanın dışında görülmesine neden olur. Oysaki kültür kesintisiz bir biçimde kahraman yaratmayı sürdürür ve yarattığı bu kahraman da ivedilikle toplumsal bellekteki yerini alabilir. Yakın geçmişte ortaya çıkan bir kahraman irdelendiğinde de toplumsal dönüşüm dinamikleri belirginleşir (Ölçer 2012: 172). Yaratılan bu kahraman modellemesi olumlu veya olumsuz olabilir. Olumsuz olduğunda negatif örnek teşkil edeceğinden toplumsal geçiş aşamalarının bozguna uğratabileceğini söylemek mümkün. Toplumsal geçiş dönemlerini alt üst etmiş ya da hiç tamamlamamış, Ölçer'in ifade ettiği gibi "kırkyama kahramanlara"(Ölçer 2012: 175) dönüşmüş "sahte kahraman"(Ölçer 2012: 178) tipleri genç kuşakların da aynı biçimde özden uzaklaşarak sahteleşmelerine aracı olmaktadır. Bu da toplumu güçlü bir biçimde birbirine yaklaştırabilen toplumsal geçiş ritüellerinin gelecek kuşaklara aktarılamayışının doğuracağı sonuçlarla yüzleşmeyi gerektirir. Dolayısıyla medyada temsil noktasında bir anlatı, kahraman veya ritüelin geleneksel boyuttakinden farklı yansımalar ve geri dönüşümleri olabilir.

Sonuç

Modern kültürel paradigma, dünyanın hızla tek tipleşmesine neden olan küreselleşme, göç gibi etmenler nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kültürel değer ve ürünlerin yeni bağlamlarda hayat bulması ve sürdürülmesi halk bilimciler arasında heyecanla karşılandı. Ne var ki bu bağlamsal değişikliği akademik bir zenginliğe dönüştürme çabaları, içeriden bakıldığında disiplinler arası bir başarı ve yeni bir başlangıç olarak görülmesine karşın, kendi akademik ağlarını hızla ören kent soylu disiplinlerin penceresinden bakıldığında durum farklılaşır. Dışarıdan bakıldığında halk bilimi, söz konusu disiplinlerin yanına eklenmeye çalışılan bir yan dal gibidir. Bunun nedenleri çok boyutludur. Ancak bu boyutlardan iki tanesi konumuz açısından önceliklidir. İlki halk bilimcilerin söz konusu alanlarda adeta yüzey araştırması düzeyinde kalarak derinlemesine araştırmalar yapamamış olmalarıdır. İkincisi ise halk bilimcilerin bu yeni bağlamlara gelenek aktarımı, varyant ve versiyon üretme, erginleme, geçiş ritüelleri gibi disiplinin temellerini oluşturan konularla ilgili soruları nadiren yöneltmeleridir. Bu bağlamda görsel medya ve diğer internet ortamlarını halk bilimsel bir gözle derinlemesine irdelemek halk biliminin geleceği açısından da önemsenmelidir. 19. yüzyılda Batı'da sanayileşmenin getirdiği toplumsal değişim nasıl bütün sosyal bilimlere olduğu gibi halk bilimini ve halk bilimsiyi dönüştürdüyse, bugünün tekno-kültürel dünyasını da halk biliminin bir disiplin olarak görmezden gelmesi mümkün değildir. Halk bilimi, kültürün yeni aktarım biçimlerine, yeni formlarına uygun parametreler geliştirmek ve halk bilimci de buna kafa yormak zorundadır. Aksi halde halk bilimi çağın gerisinde kalıp, yalnızca hatıraları veya kültürün klasik zamanını, mekânını, aktarım biçimlerini inceleyen bir bilim alanına dönüşür. Yani halk bilimi başlangıçtaki iddiasını sürdürerek, medyanın yazıyla başlayan serüveninde aldığı yolda, radyo, sinema, televizyon ve internetle kültürün kazandığı bütün boyutları dikkate almak durumundadır.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden geçiş törenleri, kişinin ait olduğu topluluk içerisinde geleneksel süreçlerde bir erginleme biçimi olarak karşımıza çıkar. Bu erginleme süreçleri vasıtasıyla kişi, ait olduğu topluluk içerisinde toplumsal meşruiyetini sağladığı gibi, kendi konumunu da hem sağlamlaştırır hem de geliştirir.

İnsanın doğayla, içinde bulunduğu cemiyetle ve kendisiyle kurduğu iletişim biçimlerinin bir toplamı olarak kültür, medyanın yazıyla başlayan süreçlerine kadar, fiziksel bir mekân ve iletişim boyutu taşıdı. Dolayısıyla geçiş töreni olarak ifade ettiğimiz ve kişinin olgunlaşmasını ve toplumsal-kültürel meşruiyetini sağlayan

ritüeller bütünü de aynı boyut içerisinde icra edildi. Bir teknoloji olarak kültürün yeni kayıt sistemi olan alfabenin devreye girmesi ve yazı sistemlerinin gelişmesiyle birlikte (bkz. Ong 2012) anlatının ve ritüelin kayıt ve aktarım biçimleri de çeşitlendi. Geleneksel aktarım biçimlerinde büyük oranda icra ile sağlanırken, medyanın özellikle radyoyla başlayan sürecinde önce dinletim, görsel medyayla birlikte, daha sonra da gösterim boyutlarını da kazanmıştır (Özdemir 2012: 9-19). Bu yeni boyutların kültürel açıdan ne ifade ettiği hem halk bilimciler hem de iletişim vb. gibi yan alan uzmanlarınca tartışılmaya devam etmektedir. Anlatının ve ritüelin, icra ve aktarım biçimlerinin çeşitlenmesi, mekânın boyutlarının genişlemesi, kültürün habitatını da geliştirmiştir. Çağın insanı kendini var edebilmek adına bu yeni ritüel alanında varlık göstermek durumunda kalır. Buradaki eylemleri üzerinden kendisini konumlandırır hale gelmiştir.

Kaynakça

- BAUDRİLLARD, Jean, (2010), *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BASCOM, William, (2005), “Folklorun Dört İşlevi”. (Çev. Ferya Çalış), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Ed. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- BLANK, Trevor J, (ed.). (2009), *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Utah: All USU Press Publications.
- CAMPBELL, Joseph, (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- DUNDES, Alan, (2003) “Halk Kimdir?”, (Çev. Metin Ekici). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (Ed. Gülin Ögüt Eker vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ELİADE, Mircea, (1994), *Rites and Symbols of Initiation. The Mysteries of the Brith and Rebirth*. New York: Harper Collins Publisher.
- ERGİN, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı 1*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERSOY, Ruhi (2012), “Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak “Alan Araştırması” Kavramını Yeniden Düşünmek”. *Milli Folklor*, Yıl 24, Sayı 94: 5-13.
- GENNEP, Arnold van., (1992), *Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- GÜLÜM, Erol, (2018), “Dijital İletişim Teknolojileri Aracılı Bir Folklorik Deneyim Alanı Olarak Sanal Ortam”, *Milli Folklor*, Yıl 30, Sayı 119.
- LE GUİN, Ursula K., (2002), *Kadınlar Rüyalar Ejderhalar*. (Çev. Deniz Erksan, Bülent Somay, Müge Gürsoy Sökmen), İstanbul: Metis Yayınları.
- ONG, Walter J., (2012), *Sözlü ve Yazılı Kültür/Sözün Teknolojileşmesi*. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis.
- OĞUZ, Öcal, ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim vd. (ed). (2018), *İnternet Folkloru: Notlore ve Netnografi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim, (2012), “Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası”. *Milli Folklor*, Sayı 95: 171-183.
- ÖZDEMİR, Nebi (2012), *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Grafiker Yay.
- TURNER, Victor., (1995), *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. New York: Aldine de Gruyter.
- VARNALI, Kağan, (2003), *Dijital Kabilelerin İzinde*. İstanbul: Mediacat Yayınları.